

Nagy István

Eperjessy Kálmán életútja*

1893. február 11-én született a Nagy-Küküllő-parti Erzsébetvárosban, amely akkor rendezett tanácsú város és járási székhely, valamint a római és görög katolikus espereségek székhelye volt. Az örmény katolikusoknak mechtarista kolostora és temploma volt a városban. A lakosság közel 50 %-a magyar, 25 %-a örmény, a többi német, cigány és román. A városnak fő gimnáziuma, ipariskolája, könyvnyomdája, takarékpénztára, többféle egylete és társulata volt. Lakóinak többsége a mezőgazdaságból élt, de igen élénk volt a kereskedelmi élete és ipara is számottevőnek minősíthető.

Apja, Eperjessy Ferenc a székelyföldről, a Háromszék vármegyei Kézdivárárról származott. Erzsébetvárosban állami elemi iskolai igazgató-tanító volt.

Édesanyja a Kis-Küküllő vármegyei, mindössze 743 lakosú Somogyom kisközségből való örmény katolikus Papp Rebeka volt. Szülei az erzsébetvárosi járásban szőlőtermelő földbirtokosok voltak.

Eperjessy Kálmán az elemi és a középiskola I–IV. osztályát még Erzsébetvárosban, de az V–VIII. osztályt már a székelyudvarhelyi római katolikus főgimnáziumban végezte, ahol 1911-ben érettségizett. Székelyudvarhely ekkor Udvarhely vármegye rendezett tanácsú városa volt a Nagy-Küküllő völgyében több mint tízezer lakossal. Többségükben magyarok és németek, de jelentős számú örmény, román és zsidó is élt a városban. A várost iskolavárosnak is tekinthetjük, mert már a századfordulón volt református (1770-ben alapították), katolikus főgimnáziuma, állami főreáliskolája, felsőbb leányiskolája, alsóbb fokú ipari és kereskedelmi iskolája. Lakói az őstermelés mellett iparral és számottevő kereskedelemmel foglalkoztak.

Mindkét város szellemisége meghatározó volt az ifjú Eperjessy Kálmán életére. Családja révén erős szálakkal kötődött az örmény katolikus egyházhoz, amely 1911–1914 között saját ösztöndíjasaként taníttatta a budapesti Eötvös Kollégiumban. Ekkor végezte tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem–latin szakon. Szakmai fejlődésére nagy hatással volt Domanovszky Sándor, a magyar művelődéstörténet, Mályusz Elemér, a magyar történelem és Hajnal István, az újkori egyetemes történelem és a segédtudományok tanára.

Az 1914–1918-as háborús évek kimaradása miatt 1920. május 25-én szerzett történelem–latin szakos tanári oklevelet.

* Ez az összegzés a Magyar Életrajzi Lexikon III. kötetében [Akadémiai K., Bp., 1981. 178. o.] közzétett adatok kiegészítése. A szerző felhasználta Eperjessy Kálmán különböző időpontokban készült életrajzainak adatait, valamint a család kiegészítéseit.

Katonai szolgálatot 1914 augusztusától 1918 novemberéig a galíciai orosz, majd az olasz fronton teljesített. Több magas katonai kitüntetés birtokosaként, mint tartalékos főhadnagy szerelt le.

1918. december 19-én kapott helyettes tanári alkalmazást a makói Csanád vezér Állami Főgimnáziumban, ahol 1920. december 15-től már rendes tanárrá nevezték ki. Makón 1927 szeptemberéig dolgozott. Ez idő alatt volt – két évig – József Attila osztályfőnöke. A költő több dedikált verseskötete és verse tanúskodik meghitt kapcsolatukról.¹

Makón alapított családot. 1920 márciusában feleségül vette sárosfalvi és nádasi Bittó Ilonát (1900–1955), a makói kalapos céh vezetőjének, Bittó Gyulának – Justh Gyula pártja főnökének – a leányát. Itt született Nóra 1921. április 17-én, aki polgári iskolai, majd általános iskolai tanárként dolgozott. 1964-ben meghalt. Géza fia is 1926. április 13-án Makón látta meg a napvilágot. Ma a történettudományok doktora, egyetemi tanára az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Karának.

1922. március 4-én a Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar történelemből, egyetemes középkorból és filozófiából bölcsészdoktori szigorlatot tett. *Báthori István és a Porta* című értekezése alapján megkapta a bölcsészdoktori címet.

1927 szeptemberétől 1928 novemberéig a bécsi Collegium Hungaricum állami ösztöndíjasaként településtörténeti tanulmányokat folytatott és kutatott a bécsi levéltárakban, ahol megalapozta tudományos munkásságának egyik jelentős területét: a településföldrajzot. Többszer, eddig ismeretlen kéziratot tárt fel és tett ismertté a XVIII. századi Magyarországról.² Itt alapozódott meg tanári munkásságának történeti földrajzi aspektusa is.

1928 őszén Gr. Klebelsberg Kunó, az akkori vallás- és közoktatási miniszter elgondolása alapján Szegedre került a korábban Budapesten működött Pedagógium (Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola) és az Erzsébet Nőiskola (Polgári Iskolai Tanárnőképző Főiskola), amelyek Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola néven egyesültek. Az egységes tanárképzés ilyen formában történő megvalósításától a miniszter azt várta, hogy az egyetem adja meg a polgári iskolai tanárnak a tudományos munkába való bevezetést, ugyanakkor a polgári iskolai tanárképzés a gyakorlati kiképzéssel, a didaktikai és módszertani felkészítéssel tegye tökéletesebbé a középiskolai tanárképzés munkáját. Az egyetemhez kapcsolt tanárképzés szervezeti kerete, tartalma és módszere az évek során megszilárdult és egységes rendszerré vált.

Az új, az egyetemmel szorosan együttműködő tanárképző főiskolára a „történettudományi kör” vezetésére és tárgyainak előadójául főiskolai rendes tanárnak 1928. november 16-án Dr. Eperjessy Kálmánt nevezték ki. E beosztásában dolgozott 1947-ig, amikor a Vallás- és Közoktatási Minisztérium rendeleti úton megszüntette a polgári iskolai tanárképzést és helyette az általános iskolai tanárképzés céljainak megvalósítására létrehozta a pedagógiai főiskolákat. Sorrendben először a Szegedi Pedagógiai Főiskolát, amelynek Eperjessy Kálmán korábbi főiskolai tanári beosztásának folytatásaként 1950. március 14-től tanszékvezető főiskolai tanára lett.³

Kutatási eredményeit a szegedi Ferenc József Tudományegyetem azzal ismerte el, hogy 1929. október 24-én *Magyarország történeti földrajza* című tárgyból egyetemi magántanárrá habilitálta. Ezzel elismerték, hogy munkásságával új irányt adott a leíró- és településföldrajzi kutatásoknak. 1938-ban a magántanári képesítését az egyetem tanácsa a település- és népiségtörténetre is kiterjesztette. 1939. március 1-jén pedig „a tudományos irodalom művelése és a felsőoktatás terén szerzett érdemei elismeréséül” egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet kapott.

Ettől kezdve meghívott előadóként megszakítás nélkül tanított az egyetemen és tanszékvezető-helyettesi feladatokat is ellátott a magyar művelődéstörténeti és a magyar történeti tanszéken. Az egyetemi oktatásban a háború utáni években is részt vett. 1944–1950-ig a magyar művelődéstörténetet adta elő. Egyetemi előadásait 1953-ig, speciális kollégium keretében, a maga választotta tehetséges főiskolai tanítványainak is előadta.

Tanárként harminc éven át a polgári iskolai, majd az általános iskolai történelem szakos tanárok nemzedékeit készítette fel felelősségteljes munkájukra. A magyar és egyetemes történelmet, valamint a történelmi segéd tudományokat tanította. Tanítványainak olyan történelemszemléletet adott, amely tárgyi tudáson alapult és a tudományok számos ágában – régészet, néprajz, néprajz, néprajz és településföldrajz – pótolta az egyébként maradandó szakmai eredményeket elérő szegedi egyetem tanárképző mulasztásait.⁴

Megbecsült tagja volt az ország és Szeged tudományos és társadalmi életének. Igazgatóválasztmányi tagja a Magyar Történelmi Társulatnak; alapító és választmányi tagja a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulatnak. Az ellenállási mozgalom országos levéltári csoportjának egyik vezetője volt. Rendes tagja a Szegedi Alföldi Tudományos Intézetnek, később az Alföldkutató Bizottságnak és a Szegedi Urbanisztikai Társulatnak.

Az ifjúság bizalmából több ifjúsági egyesületnek is elnöke volt. Így 1930-tól megszüntetéséig a Botond Bajtársi Egyesület magisztere, ahol a maradandó értékeket képviselte. 1948 októberétől 1949 februárjáig ügyvezető elnöke volt a Független Kisgazdapárt nagyszegedi tagozatának. Tagja volt a szegedi Nemzeti Bizottságnak és a törvényhatósági bizottságnak.

Tagja volt továbbá az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak és 1945–1949-ig az Országos Polgári Iskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak, valamint az Országos Tanítóképző-Intézeti Tanárvizsgáló Bizottságnak. Természetesen tagja volt főiskolai rendes tanárként, majd 1943-tól címzetes főiskolai igazgatóként az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Igazgató Tanácsának.

A főiskola egyik legválságosabb időszakában – a VKM megbízása alapján és a tanári testület bizalmából – 1945. július 24-től 1949. február végéig az intézmény igazgatója volt. E beosztásában szervezte újjá a tanárképzést, telepítette újra Szegeden a főiskolát, miután Dr. Kesselyák Adorjánt – aki 1944. október 11-től 1945. július 24-ig volt a főiskola igazgatója – követte több tanártársával együtt Szeged kiürítésekor Budapestre, majd vissza is tért 1945. március 6-án. A második világháború

helytörténetéhez tartozik, hogy 1941-ben Szegeden egyetlen magánházat ért súlyos bombatámadás, és az Eperjessyék Liliom utca 10. sz. alatti házuk volt.

1956-ban tagja volt a Magyar Történészek Forradalmi Bizottságának. 1957. szeptember 1-jén pedig nyugdíjba kényszerült, mert a főiskola Nemzeti Bizottsága elnökévé választották. Közvetlen utóda Dr. Polányi Imre, a Szegedi Tudományegyetem személyzeti osztályának vezetője, majd egy év múlva Dr. Mucsi Ferenc, a Történettudományi Intézet későbbi tudományos munkatársa lett.

A második világháború után, nyugdíjazásáig tagja volt az Országos Helytörténeti Bizottságnak, tagja maradt a Magyar Történelmi Társulat választmányának és helytörténészként dolgozott Budapesten a Hazafias Népfront elnökségében.

1976. november 15-én Budapesten tragikus körülmények között érte a halál. Élete utolsó percéig egészségesen, szellemileg frissen, tanítványai és tisztelői körében dolgozott. Teljes életet élt. A szegedi Dugonics temetőben nyugszik.

Jegyzet

1. Eperjessy Kálmán: József Attila a makói diák (Egykori osztályfőnökének visszaemlékezése). Csongrádmegyei Füzetek 11. sz. (1955).
2. Lásd a jelen kiadványban Benda Kálmán akadémikus előadását a 11., valamint Eperjessy Kálmán tudományos munkásságának bibliográfiáját a 38. oldalon.
3. Bereczki Sándor: A Tanárképző Főiskola 100 éves története (1873–1973). A Szegedi Tanárképző Főiskola centenáriumi évkönyve. Szeged, 1973. 28. és 33. o.
4. Lásd Huszka László ny. főiskolai docens előadását, amely az 1993. február 11-i megemlékezésen hangzott el. Lásd még: Huszka László: Történelem szakos tanárképzésünk száz éve (1873–1973). A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1974/I. 471–493. o.